

کرچک (خروع)

زیرگروه گیاهان دارویی و داروسازی طب سنتی گروه حکمت، طب اسلامی و طب سنتی، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران

Ricinus communis

چکیده

کرچک که در طب سنتی به نام خروع و بیدانجیر معروف است، گیاهی است یک تا چند ساله به رنگ سبز تا قرمز، بدون کرک به ارتفاع ۱ تا ۴ متر، با ساقه‌های آن ضخیم توخالی و برگ‌های پنجه‌ای با دمبرگ بلند. میوه آن پوشیده از خارهای نرم و دانه‌های آن لوپیایی و دارای خطوط تیره و پر چرب است. در طب سنتی ایران به عنوان مسهل قوی اخلاط بارده شناخته شده و جهت درمان بیماری‌های ناشی از غلبه اخلاط سرد و همچنین تقویت احشاء کاربرد دارد. مشخصات ذکر شده در منابع طب سنتی با مشخصات گیاه کرچک با نام علمی *Ricinus communis* L. مطابقت دارد.

مقدمه:

سرد، مُنْقَى^۱ عروق، مقوی اعضاء، مدر حیض و مخرج مُشیمه^۲ اشاره شده است.

سیری در منابع گذشته:

کرچک درختی کوچک‌تر از درخت انجیر و برگ آن شبیه به برگ درخت چنار ولی نرم‌تر و مایل به سیاه است. ساقه و شاخه‌هایش مانند نی توخالی است. میوه آن خاردار، خوش‌دار، مدور و تخم آن به اندازه دانه قهوه و پوست آن خالدار و شبیه به کنه و مغز آن سفید و پر روغن است. محل رویش آن سرزمین‌های معتدل است (۱، ۲).

در مورد خاستگاه کرچک بین پژوهشگران اختلاف نظر وجود دارد. در این میان از جیشه، مصر، مناطق استوایی، جنوب آسیا و هند نام برده شده است؛ اما شواهد یافته شده نشان می‌دهد مصریان باستان در ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد از آن

کرچک که در منابع طب سنتی به نام خروع^۱ ذکر شده که یکی از گیاهان تیره فرفیون (Euphorbiaceae) است که در بسیاری از نقاط ایران به صورت کاشته شده دیده می‌شود. کرچک گیاهی است اغلب یکساله، ولی در نقاط مرطوب و یا زمین‌های کشاورزی تحت آبیاری مداوم به صورت چندین ساله نیز وجود دارد. برگ‌های پنجه‌ای به رنگ‌های سبز تا قرمز، ساقه توخالی و ضخیم، گل‌های خوش‌های، میوه‌های دارای خارهای بلند و نرم و دانه‌های لوپیایی شکل با خطوط تیره از مشخصات عمده کرچک است. در منابع طب سنتی طبیعت گرم و خشک در درجه دوم برای آن ذکر شده و از افعال آن به مُحلّل^۲، جالی^۳، ملین عصب، مسهل قوی خلط

فارسی: بیدانجیر، دانه آن را به شیرازی کنتو نامند.	به عنوان روغن چراغ استفاده می‌کردند. هرودت در ۴۰۰ سال قبل از میلاد به کاربرد آن اشاره داشته و پلینی نیز آن را به عنوان ملین توصیف کرده است (۳).
یونانی: سورفیرس و سوکیروس، فسقی و فسقین، قیقی، قیموسارقوس	طبیعت آن گرم و خشک در آخر درجه دوم است (۲). دانه کرچک محلل، جالی، ملین عصب و مسهول قوى خلط سرد و منقى عروق و مقوى اعضاء و مدر حیض و مخرج مشیمه است (۶-۴). آشامیدن ساییده مغز سی عدد دانه آن مسهول بلغم و مرّه ^۶ و رطوبت مایی است و باعث ایجاد حالت تهوع و تحریک قی می‌شود. به همین دلیل باعث سستی شدید معده می‌شود (۴، ۵). دانه کرچک دارای خاصیت ذوب‌کنندگی، رقیق کردن، لطیف کردن و تقویت اعضا است (۴). برای امراض بارده و قولنج ^۷ و فالج ^۸ و لقوه و رعشه و درد مفاصل ناشی از رطوبات و تنگی نفس و سرفه بارد مفید است (۲، ۵، ۷). دانه کرچک هر نوع سفتی را نرم می‌کند (۷). ضماد ^۹ کوبیده دانه کرچک جهت زگیل و اورام بلغمی و درد آن نافع است. همچنین ضماد آن با سرکه برای تسکین ورم‌های پستان پس از وضع حمل و نیز نقرس و باد سرخ ^{۱۰} مفید است (۴).
سریانی: دانه آن را قراری نامند	برگ کرچک محلل و جالی و مسهول است، ولی ضعیف‌تر از دانه است (۲، ۴). قوت تریاقیت برگ بیشتر از دانه است و آشامیدن عصاره تازه آن مدر و قی کردن بدان جهت رفع سم بارد بیش ^{۱۱} و افیون و امثال اینها نافع است (۲). ضماد مطبوخ برگ آن برای نقرس بارد و درد مفاصل نافع است (۵).
رومی: طمر، طمورا	پوست ریشه آن جهت رفع دل پیچه و گشودن مجاری و سد ^{۱۲} کاربرد است (۲).
ترکی: کرچک	روغن کرچک از روغن زیتون گرم‌تر و لطیف‌تر است (۷) و خاصیت تحلیل بیشتری دارد (۵). قی آور و مسکن و جعالفؤاد ^{۱۳} بارد است (۶). طلای ^{۱۴} آن جهت نرم کردن صلات‌ها، برص ^{۱۵} ، ورم مقعد، رفع آثار کبوಡی جلد و درد گوش نافع است (۴، ۶، ۸).
هندي: درخت آن را ارند و دانه آن را ارندی نامند. (۲)	دانه کرچک مرخی ^{۱۶} و مسقط اشتها و موجب کرب ^{۱۷} و غنیان و قی و مصلحش کتیرا و مصطکی و نعناست (۲، ۶).
کرچک	در منابع معتبر سنتی، نام‌های متفاوتی برای کرچک ذکر شده که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:
نام علمی: <i>Ricinus communis</i> L.	عربی: خروع
نام تیره: فرفیون (Euphorbiaceae)	
نام انگلیسی: Castor	
مشخصات گیاهشناسی: گیاهی است علفی یکساله (در مناطق گرم و مرطوب چند ساله) به رنگ سبز کلمی (در اغلب موارد کاملاً قمز رنگ) بدون کرک، به ارتفاع ۱ تا ۵ متر. ساقه‌های آن راست و در بخش فوقانی پرشاخه، ضخیم، توخالی. برگ‌های آن به طول ۶ تا ۲۵ سانتی‌متر یا بیشتر با دمبرگ بلند، پهنک برگ دارای ۷ تا ۱۱ لوب و لوب‌های تخم‌مرغی - سرنیزه‌ای، دندانه‌دار. گل‌های آن به صورت گل آذین خوش‌های محوری یا انتهایی به دو صورت، گل‌های نر به طول یک سانتی‌متر با گلپوش ۳ تا ۵ لوبی و پرچم‌های متعدد و گل‌های ماده حدود یک سانتی‌متر با گلپوش پنج لوبی، ریزان و دارای تخدمان سه حجره‌ای، کروی یا تخم مرغی. میوه آن به طول یک سانتی‌متر یا بیشتر با پوسته سخت و دارای زواید خار و تیغی‌شکل، دانه‌ها لوبيایی‌شکل و دارای نقش و نگار بنفسن رنگ هستند.	
پراکنش در جهان: جنوب و غرب اروپا، ترکیه، ایران، افغانستان، آسیای گرم و مرطوب، آفریقا و جنوب امریکا	
پراکنش در ایران: به صورت کاشته شده در بیشتر نقاط ایران. استان‌های تهران، گیلان، مازندران، یزد، خوزستان، بوشهر، هرمزگان، بلوچستان (۹ و ۱۰).	
موارد مصرف امروزی: کاربرد خوراکی روغن حاصل از دانه کرچک در موارد متعددی مطرح است که مهم‌ترین آنها شامل درمان یبوست حاد، التهاب روده، دفع کرم‌های روده‌ای	

پی‌نوشت‌ها:

۱. خِرَوع: کرچک با مدخل خروع در منابع طب سنتی آورده شده است
۲. مُحَلَّ: تحلیل برنده
۳. جالی: جلا دهنده
۴. مُنَقَّی: پاک‌کننده
۵. مشیمه: جفت جنین
۶. مِرَه: در لغت به معنی قوت و شدت است؛ بر صفا اطلاق می‌شود از آن جهت که آن قوی‌ترین خلط‌هاست و بر سوداء نیز، از جهت آنکه صلابت و ثباتش از سایر اخلاق بیشتر است.
۷. قوَنْج: بیماری دردناک در روده بزرگ که خروج مدفعه و باد را مشکل می‌سازد.
۸. فَأَلْج: فلح
۹. ضِمَاد: آنچه غلیظ القوام که مایع و نرم باشد بر عضو بمالند و یا بر او بندند اعم از آنکه موم و روغن داشته باشد و یا نداشته باشد.
۱۰. باد سرخ: سرخی مفرط که از غلبه خون بر رخ و سایر اندام‌ها ظاهر شود.
۱۱. بیش: آقوئیطون هندی (*Aconitum ferox*)
۱۲. سُدَد: جمع سُدَه به معنی گرفتگی یا بسته شدن هریک از مجاری یا رگ‌های بدن
۱۳. وجع الْفُوَاد: درد فم معده
۱۴. طِلا: دوایی رقيق که بر عضو بمالند.
۱۵. بَرَص: پیسی
۱۶. مُرْخَی: سست‌کننده
۱۷. گَرَب: دل آشوب

است. ترکیب ریسینولئیک اسید موجود در روغن حاصل از دانه کرچک به عنوان یک ترکیب ضد جذب و محرک ترشح، عامل اصلی اثر ملین آن است. همچنین از این فراورده طبیعی در درمان التهاب ناشی از اختلالات پوستی، آبسه، کورک، دمل و نیز التهاب گوش میانی و حتی در ترکیب ضمادهای سردد به صورت موضعی استفاده می‌شود. گرچه برخی از این موارد مصرف در روند درمان مطرح هستند، ولی مطالعات بالینی در خصوص اثرات فوق الذکر در دسترس نیست (۱۱).

نتیجه‌گیری:

در منابع طب سنتی نام خروع و بیدانجیر را برای کرچک ذکر کرده‌اند. در این تحقیق با مطابقت دادن شرح ماهیت و افعال ذکر شده در منابع طب سنتی با شرح گیاهشناسی و موارد مصرف جدید این‌طور نتیجه‌گیری شد که خروع همان دانه‌های کرچک با نام علمی *Ricinus communis* L. است.

References:

- ١ . ابن النفیس فرشی، علی بن ابی الحزم. الشامل فی الصناعه الطبیه. ج.دهم. مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب سنتی و مکمل. تهران. ص. ٢٥٧.
- ٢ . عقیلی خراسانی، محمدحسین. مخزن الادویه. تحقیق و تصحیح: محمدرضا شمس اردکانی، روجا رحیمی، فاطمه فرجامند. تهران: اندیشه ظهور با همکاری دانشگاه علوم پزشکی تهران، ١٣٨٩، ص. ٣٥٦.
3. Scarpa A, Guerci A. Various uses of the castor oil plant (*Ricinus communis L.*) a review. Journal of Ethno pharmacology, 5 (1982) 117 – 137.
- ٤ . رازی، محمد بن زکریا ، الحاوی فی الطب. جلد بیستم، تهران: فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، ١٣٨٤، صص. ٢٣٠-٢٣١.
- ٥ . ابن بیطر، عبدال... بن احمد، الجامع لمفردات الادویه و الاغذیه، بیروت: دارالکتب العلمیه، ١٤١٢ هـ، ق، ص. ٣١٩.
- ٦ . حکیم مومن، سید محمد مومن بن محمد زمان، تحفه المومنین، تحقیق و تصحیح: مؤسسه احیای طب طبیعی، قم: نور وحی، ١٣٩٠، ص. ٣٥١.
- ٧ . هروی، موفق الدین ابومنصور ، الابنیه عن الحقایق الادویه، تحقیق و تصحیح: احمد بهمنیار، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ١٣٤٦، ص. ١٣٠.
- ٨ . ابن سینا، حسین بن عبد...، قانون فی الطب، بیروت: دار احیا التراث العربي، ١٤٢٦ هـ، ق، جلد دوم: ص. ١٨٤.
- ٩ . قهرمان. احمد. فلور ایران: مؤسسه تحقیقات گنجگله و مرانع و دانشگاه تهران. تهران. ١٩٩٩. جلد نوزدهم. شماره ٢٣٤٨.
- ١٠ . مظفریان، ولی ...، شناخت گیاهان دارویی و معطر، تهران، فرهنگ معاصر، ١٣٩١. ص ٤٠١.
- ١١ . امامی ا. و همکاران، کتاب مرجع گیاهان دارویی، مؤسسه مطالعات تاریخ پزشکی، طب اسلامی و مکمل، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران، جلد دوم، صص. ١٣٩٢.